

Колибарският селища въ Сръдна Стара планина

Приносъ за изучаване на колибарският селища въ България

отъ

Д-ръ Любомиръ Диневъ

Както е известно, колибарският селища съставляват една голѣма част¹ отъ общия брой на всички селища въ България. Ето защо, тѣхното подробно изучаване като отдѣленъ типъ, заслужава едно по-особено внимание. Могатъ да се посочатъ нѣколко съчинения, въ които въпросътъ за колибарският селища у насъ е поставенъ на разглеждане, било по-конкретно (Ст. Бръчковъ)², било въ връзка съ развитието изобщо на селищата у насъ (Ан. Разбойниковъ³, Д. Ярановъ⁴, Ив. Батаклиевъ⁵, Г. Гунчевъ⁶), или пъкъ въ рамките на по-специални областно-географски проучвания (Йорд. Захариевъ⁷, Кр. Дрончиловъ⁸, Д. Ярановъ⁹, Г. Гунчевъ¹⁰, Люб. Диневъ¹¹). Всички тѣзи проучвания,

¹ За стара България около $\frac{1}{4}$ отъ всички селища.

² Ст. Бръчковъ, Колибарският селища у насъ и тѣхния произходъ. Сп. Общъ подемъ, бр. 117, стр. 82—93. (Тази статия е твърде кратка и не изчерпва въпроса).

³ Ан. Сп. Разбойниковъ, Видове населени мѣста въ България. Изв. бълг. геогр. д-во, томъ I (1933), стр. 337—351.

⁴ Dim. Jaranoff, Die Siedlungstypen in der östlichen und zentralen Balkanhalbinsel. Zeitschr. d. gesellsch. f. Erdkunde zu Berlin, 1934, № 5/6, стр. 183—191.

⁵ Ив. Батаклиевъ, История на заселването и форми на селищата. Отпеч. отъ Трудове на статистическия институтъ за стопански проучвания при Соф. държ. университетъ, № 2—3, 1936.

⁶ Г. Гунчевъ, Българският селища. Архивъ за поселищни проучвания, год. II, кн. 3—4, 1939/40.

⁷ Йорд. Захариевъ, Кюстендилското краище. Сб. нар.-ум., кн. 32, София, 1918.

⁸ Кр. Дрончиловъ, Бурелъ. Антропогеографски изучавания. Год. Соф. унив., Иф. ф-тъ, кн. XIX, 2, София, 1923, стр. 1—250.

⁹ Д. Ярановъ, Разлогъ. Областно-географско изучаване. Македонски прегледъ, год. VIII, 1932.

¹⁰ Г. Гунчевъ, Вакарелъ. Антропогеографски проучвания. Год. Соф. унив., Иф. ф-тъ, кн. XXIX, 8, София 1923, стр. 1—188; сжщо и Габрово и Габровско, списание „Родина“, год. II, кн. 2, София, 1939, стр. 95—106.

¹¹ Люб. Диневъ, Селищната област по Искърския проломъ. Годишникъ на Соф. унив., Иф. ф-тъ, 1942/43.

трѣбва да се признае, допринасятъ по безспоренъ начинъ за изясняване на въпроса, но той все още не е поставенъ на разглеждане въ неговата истинска цѣлостъ и пълнота. Необходимостта отъ едно таково проучване на колибарскитѣ селища, гдето проблемитѣ да бждатъ поставени за разрешение при една по-голѣма широта и съ една по-голѣма задълбоченостъ, се налага и отъ факта, че колибарскитѣ селища сж важенъ ландшафтотворящъ факторъ, а тѣхното създаване и развитие има огромно значение за културногеографскитѣ промѣни въ българскитѣ земи.

* * *

Задачата ни въ настоящата работа, която засѣга колибарскитѣ селища въ Срѣдна Стара планина, е по-ограничена. Тя се отнася предимно до разглеждане произхода и развитието на тѣзи селища. По този начинъ работата представлява само единъ приносъ за изучаване на колибарскитѣ селища въ България, гдето въпросътъ е поставенъ въ плоскостта на едно цѣлостно проучване на колибарския въпросъ у насъ. За целта съмъ използвалъ: наличната литература, която ще бжде упоменавана на съответнитѣ мѣста, нѣкои факти отъ семинарни работи на студенти по география, съхранявани въ Географския институтъ при Университета¹ и личнитѣ си проучвания, извършени при различни случаи, но главно по време на единъ голѣмъ излетъ, направенъ презъ августъ-септемврий 1942 год. по протежение на цѣлата разглеждана област². Въ изложението по-нататкъ, съмъ се старалъ да привеждамъ по възможность повече примѣри, съ цель да се създаде една по-голѣма пълнота и убедителность.

Върху понятията махала, колиби и колибарски селища

Преди да пристѣпя къмъ конкретно разглеждане на поставената задача, ще се спра накратко върху понятията махала, колиби и колибарски селища и ще се опитамъ да изясня нѣкои особености, за които до сега има само загатвания. Въпросътъ е дали понятието махала и понятието колиби сж едно-

¹ Тѣзи семинарни работи сж следнитѣ: Придвижване на населението въ Тетевенска околия, на Райна Димитрова — 1936 г.; — въ Троянска околия, на Ив. Бециньски — 1935 г.; — въ Дрѣновска околия, на Б. Тихова — 1933 г.; — въ Еленска околия, на П. Чернева — 1933 г.

² Маршрутътъ на излета бѣше: отъ Гара Романъ, по долината на р. Малкъ Искъръ до гр. Етрополе и отъ тамъ въ източна посока презъ Тетевенъ, Троянъ, Ново-село, Габрово и Тръвна до Елена. За да мога да се добера до повече достовѣрни данни и да мога да се отклонявамъ отъ главнитѣ пѣтища, азъ извършихъ цѣлото пѣтуване пеша.

значни, дали тѣ се покриватъ или има известна разлика, пѣкъ дори и тя да е създадена съ течение на времето.

Ив. Батаклиевъ въ своята работа „История на заселването и форми на селищата“¹, пише: „Кѣмъ селата принадлежатъ . . . и колибитѣ или махалитѣ — махала е турското име на колиби, но трѣбва да се забележи, че въ подробности махалитѣ, изобщо, сж по-стари и по-голѣми отъ колибитѣ“. Г. Гунчевъ въ работата си „Българскитѣ селища“² отбелязва: „Вториятъ видъ селища сж колибитѣ или махалитѣ. Тѣ се състоятъ отъ 2—3 до стотина кжщи“ и после на стр. 267 продължава: „общо може да се каже, че старитѣ колибарски селища и тия, образувани въ области населени главно съ българи, се наричатъ колиби; новитѣ български колибарски селища, основани презъ последнитѣ 100—200 години, както и тия на турското население се наричатъ махали.“ На 1933 год. съ статията си печатана въ юбилейния сборникъ на проф. Иширковъ подъ надсловъ „Видове населени мѣста въ България“, Ан. Разбойниковъ обѣрна вниманието, че въ списъка на населенитѣ мѣста между понятията колиби и махали се прави известна разлика. Преди нѣколко месеца, сжщиятъ въпросъ бѣше повдигнатъ предъ Географския институтъ при Университета писмено, а после и устно и отъ нашия известенъ географъ отъ Кюстендилъ Йорд. Захариевъ въ връзка съ колибарскитѣ селища въ изучаваната отъ него покрайнина Пианецъ.

Действително, като се разгледа Списъкътъ на населенитѣ мѣста за преброяване на населението на 31. XII. 1934 год. издаденъ отъ Дирекцията на статистиката презъ 1939 г. и се вникне по-дълбоко въ даннитѣ за селищата въ околитѣ засѣгащи колибарскитѣ селища въ Срѣдна Стара планина, пѣкъ и другаде, прави впечатление обстоятелството, че понятията колиби и махали сж употребявани по различенъ начинъ. Така напр. въ околитѣ Габровска и Дрѣновска срѣщаме само понятието колиби; въ околия Троянска — махали, но и колиби; въ околия Еленска — смѣсено и колиби, и махали. Въ Тетевенска околия се срѣщатъ и дветѣ понятия, но по следния начинъ, напр.: община Брусенъ се състои отъ с. Брусенъ, което се състои отъ колибитѣ: Бобища, Бѣли-орничъ, Дупковецъ, Мертикъ, Нейковъ долъ, Ненчовъ-свинъ, Отбива и Радуловъ долъ, после отъ махалата Оселна, кѣмъ която спадатъ колибитѣ: Жидовица, Криви-рѣтъ, Пжтно-бърдо и Слатина и отъ махалата Хановетѣ, кѣмъ която спадатъ колибитѣ: Бърдалевица, Герасовецъ, Лжга, Мишекъ и Тулшова-странъ. Сжщото нѣщо срѣщаме и на други мѣста. Напр. с. Батулци¹ — община Романъ, Врачанска околия, с. Бистрица — Горно-Джумайска околия, което е прѣснато и се състои отъ „селото“

¹ Цит. съч., стр. 1.

² Цит. съч., стр. 266.

и махалитѣ Больово, Бренъово, Брѣзово, Горна-желѣзна, Долна-желѣзна, Дабова махала съ колибитѣ Голѣма и Малка Патратна, Михоле съ колибитѣ Влаховска, Дрѣно, Изворъ, Копана, Рѣката и освенъ това мѣстноститѣ Аргачъ, Добро поле, Папрата, Светецо и Славово. С. Градево — горноджумайско се състои (друга особеностъ) отъ махала Овнарци съ по-малкитѣ махали: Митковци, Мишовци, Новоселци, Слънчилци, Станковци и Тошковци; махала Просеничка съ по-малкитѣ махали: Бировци, Вароша, Кацарци, Крѣджалии, Марево, Масларци, Сръндаци и Цицковци; и махала Порогожъ съ по-малкитѣ махали: Гължбовци, Дончовци, Кацарци, Машаровци, Мутафчиитѣ, Павлевци, Сръндаци и гара Ораново. При община Тетевенъ има други особености. Напр. къмъ махала Васильово спадатъ мѣстноститѣ: Андровци, Гуштерски-долъ, Драголинъ, Керашки-долъ, Кози-долъ, Крѣстовци, Осенетѣ, Скоковия-долъ, Шипковенетѣ и Ямата. Почти така е и при с. Рибарица — Тетевенско, къмъ което спадатъ мѣстноститѣ: Дебелщица, Драгомановъ-долъ, Заводна, Калугеровъ-долъ, Костина, Кървавото езеро, Рибарица, Сви-нарска лжка, Фрѣнката и Яворовъ дѣлъ, като се обяснява въ Списъка на населенитѣ мѣста (ор. с.), че изъ тѣхъ (мѣстноститѣ) има прѣснати по една две леки колиби обитавани презъ лѣтото. За община Тетевенъ е казано, че къмъ нея се числятъ много колиби съ по нѣколко къщи прѣснати по Тетевенския балканъ. Нѣкои отъ тѣзи колиби сж единъ видъ кошари, други сж обитаеми само презъ една частъ отъ годината. Тѣзи колиби сж прѣснати по следнитѣ мѣстности отъ гдето сж получили и названието си: Бабинци, Балинци, Братоювъ трапъ, Бутонецъ, Бѣлата гнила и пр. (б. н. чисто топонимни имена).

Въ Горноджумайско, Дупнишко, Кюстендилско и Ихтиманско, както и въ Родопитѣ, срѣщаме почти изключително понятието махала. Но и по тѣзи мѣста се употрѣбява и понятието колиби. Напр. къмъ с. Якоруда — Разложко спадатъ колибитѣ: Блатца, Брѣбритѣ, Брѣза, Букевица, Валого, Градище, Гувница, Кривакъ, Куртово и пр., но и мѣстноститѣ Добрево ниве и Срътешъ. При община Арда с. Могилица се състои отъ махала Бѣла-рѣка, мах. Варадъ съ колибитѣ: Варвара и Сухарево, мах. Киселичево, мах. Ухловица съ колибитѣ: Горазди (Гразли), мах. Черешово и мах. Черешовска рѣка.

Подобна употрѣба на понятието махала и колиби, както въ Тетевенско имаме и при колибарскитѣ селища въ Панагюрско. Напр. с. Поибрене се състои отъ 12 махали, отъ които къмъ мах. Кайрака спадатъ колибитѣ Равни-рѣтъ и Станчовъ-рѣтъ, къмъ мах. Нивица — колибитѣ Джбравата, Стола и Шияковци, а къмъ мах. Тропевъ-рѣтъ — колибитѣ Кабжта.

Отъ всичко приведени примѣри се идва до следнитѣ заключения:

¹ По-рано се е числило къмъ Тетевенска околия.

1. Въ нѣкои мѣста на България за прѣснатитѣ селища се употрѣбѣва само понятието махала, а въ други мѣста само понятието колиби.

2. На други мѣста, както е напр. въ Еленско, за прѣснатитѣ мѣста се употрѣбѣва и понятието махала, и понятието колиби.

3. На известни мѣста (Срѣдна Стара планина, Селищната област по Искърския проломъ, Панагюрско и др.), като основна единица се явява селото, което се състои отъ махали, а всѣка махала по-нататъкъ се състои отъ колиби, та дори и отъ мѣстности, които не сж нищо друго освенъ по-малки населени мѣста — кошари, държави или временно обитавани селища. Въ връзка съ площта, която заематъ безспорно махалитѣ, въ случая обхващатъ по-голъмо пространство, а колибитѣ — само по-малки части отъ него. Махалата е сборно понятие, обгрѣщащо нѣколко колиби, а селото е сборно понятие обгрѣщащо нѣколко махали заедно съ тѣхнитѣ колиби.

4. Въ Габровско, Дрѣновско и Еленско, колибитѣ или махалитѣ сж самостоятелни селища, образуващи административно сборни общини.

Следъ като изложихме всички тѣзи факти, нека да видимъ, какво е въ сжщность значението на тѣзи две понятия: махали и колиби. Mahalle е арабска дума, сжщ. ж. родъ, произлизащо отъ корена mahalle = мѣсто и означава опредѣлено мѣсто населено съ хора. Отъ тамъ и mahalle въ турския езикъ, което има сжщото значение — опредѣлено населено мѣсто, или частъ отъ градъ (по-малка отъ сегашното понятие кварталъ) или село¹. Понятието колиба срѣщаме въ старо-грѣцки езикъ — καλύβη (калюбе) което означава колиба, барака или хижа (hut, cabin)². Новогрѣцки сжщото понятие се чете каливи (καλύβη), означава хижа, колиба³. На български, пъкъ и у другитѣ южни и западни славяни, има сжщото значение. Следов., докато съ понятието махала, което е минало у насъ чрезъ турския езикъ, се е запазило истинското значение, въ случая опредѣлено мѣсто населено съ хора, понятието колиба (колиби), което е безспорно по-старо, е станало въ нѣкои случаи по-широко и се покрива съ понятието махала, макаръ че първичното му значение е много по-ограничено, по-малко по обемъ и означава колиба (хижа) или колиби за живѣне — овчарски, лозарски и пр.

¹ Горнитѣ обяснения бѣ любезенъ да ми даде г. Гължбъ Гължбовъ, лекторъ по турски езикъ въ Университета, за което му изказвамъ на това мѣсто най-голъма благодарность.

² Срв. най-новия английски речникъ Leiddell Scot. A. Greek-English Lexicon. Oxford 1925.

³ Срв. речника Langenscheidts Taschenwörterbuch. Neugriechisch-Deutsch von Joh. K. Mitsotakis, IV Aufl., 1933.

Отъ изложеното по-горе заключение въ точка трета и отъ приведенитѣ примѣри, става ясно, че понятието колиби е по-ограничено; тѣ сж по-малки, по броя на жителитѣ си, населени мѣста и нѣколко колиби, събрани заедно въ една мѣстность, образуватъ една махала. Но въ Габровско, Дрѣновско и отчасти Еленско, махалитѣ, въ истинския смисълъ на тази дума, опредѣлени мѣста населени съ хора, сж известни съ понятието колиби, макаръ че тѣ сж отдѣлни засебни поселищни единици, по-малки или по-голъми, наподобяващи сега дори малки селца. Въ случая, названието колиби е първично; то е останало отъ момента на тѣхното образуване, когато тѣ сж били малки хижи за приютяване или колиби (овчарски), въ истинския смисълъ на думата, построени отъ първитѣ заселници или заселникъ всрѣдъ гората.

Въ Списъка на населенитѣ мѣста (ор. с.) само при околитѣ Габровска, Дрѣновска и Еленска и съ изключение на околитѣ Тетевенска и Троянска сж посочени жителитѣ на махалитѣ и колибитѣ, а въ повечето останали случаи сж отбелязани само имената имъ подъ черта, но не и жителитѣ (има известни изключения). Това се дължи на нѣколко причини. На първо мѣсто самостоятелнитѣ колиби и махали при първото българско преброяване, колкото и малки да сж били (дори съ една кжща), е трѣбвало да бждатъ преброени, а колибитѣ и махалитѣ, които влизатъ въ състава на нѣкое село е могло да не бждатъ преброени отдѣлно, щомъ като е могло да се дадатъ исканитѣ данни изцѣло за селото. Отъ друга страна, много купни села по него време сж били въ моментъ на разпрѣскване и следователно, точнитѣ данни по отдѣлно не сж били още известни. Явява се по този начинъ, една двойственностъ, която прѣчи за една правилна научна разработка. Тази двойственностъ, обаче, допуснатата въ началото е трѣбвало да бжде коригирана впоследствие. Това не е било направено и поради обстоятелството, че нашитѣ селищни понятия не сж още напълно изяснени.

Като се изхожда отъ днешното състояние и тълкуване, селищата могатъ да бждатъ подредени както следва:

Най-малкото населено мѣсто е единичния дворъ, къмъ който се числятъ и всички населени мѣста, въ които живѣе постоянно само едно домакинство (тепавици, воденици, ханове и др.). Нѣколко единични двора събрани на едно мѣсто образуватъ така нареченитѣ колиби (малки махали). Нѣколко колиби прѣснати въ една мѣстность образуватъ прѣснатата махала. Махалата може да бжде и събрана. Тогава постройкитѣ сж на едно мѣсто, а ако броятъ на жителитѣ е по-голъмъ по физиономията наподобява на селце или село. Махалитѣ въ Габровско, Дрѣновско и Еленско, които носятъ тукъ обикновено името колиби, приличатъ на събранитѣ махали, но образуватъ самостоятелни населени мѣста, които се групиратъ административно по нѣколко въ община. Така тѣ се отличаватъ отъ роенитѣ отъ едно село махали (събрани и прѣснати) и колиби по това,

че последнитѣ сж винаги административно тѣсно свързани съ селата, отъ които произхождатъ, или въ землището на които сж създадени. Нѣколко махали (събрани или прѣснати) или нѣколко колиби образуватъ село, което за разлика отъ купнитѣ (събрани) села е прѣснато. Всѣко прѣснато село има единъ центъръ, който е или селото, или нѣкоя махала, или колиби, които изпълняватъ функциитѣ на „село“. Въ всички случаи, обаче, когато имаме прѣсната махала, тя винаги се състои отъ колиби, които по броя на жителитѣ си сж винаги по-малки населени мѣста отколкото една махала. Така ще се избѣгнатъ обяснения като къмъ махала X се числятъ по-малкитѣ махали, или колиби X къмъ които се числятъ още колибитѣ или по-малкитѣ колиби и пр.

Въ такъвъ случай, градацията за колибарскитѣ селища ще бжде :

1. Единиченъ дворъ, който се покрива съ понятието най-малко населено мѣсто.

2. Прѣсната махала, съставена отъ колиби и единични дворове. Въ случая колибитѣ сж малки махалички, т. е. опредѣлени мѣста, населени съ малко хора (понятието колиби въ тѣсенъ смисълъ на думата), а махалата е сборно понятие.

3. Събрана махала, която е населена съ повече или по-малко хора, но на едно опредѣлено мѣсто и тогава съответствува на понятието колиби въ широкъ смисълъ на думата (Дрѣновско, Габровско, Еленско и др.)

4. Прѣснато село, съставено отъ нѣколко махали (събрани или прѣснати) или нѣколко колиби¹.

Само отъ наименованията махали или колиби не може да се опредѣли времето на образуването на тѣзи селища. Има и колиби и махали, които по възраст сж стари, както и такива, които сж възникнали презъ по-късно време. Сжщо така, не винаги махалитѣ сж по-голѣми отъ колибитѣ. Има голѣми и малки махали, както голѣми и малки колиби. Но въ прѣснатитѣ махали, колибитѣ сж винаги по-малки отъ махалата, въ която влизатъ като нейна съставна частъ.

Когато се говори общо за такъвъ родъ селища заедно съ понятието прѣснато селище или прѣснати селища (за разлика отъ събранитѣ) се употрѣбява и понятието колибарско селище или колибарски селища, което понятие независимо отъ всичко друго е добило вече у насъ право на гражданственостъ. Въ такъвъ случай ще имаме следнитѣ главни селищни типове: 1. Единиченъ дворъ (Einzelhof), 2. Ко-

¹ Употрѣбяваното понятие мѣстностъ въ Списъка на населенитѣ мѣста (ор. с.), ще трѣбва да бжде замѣнено съ колиби. То не е нищо друго, освенъ името на мѣстността, въ която сж построени колибитѣ или предшестващитѣ ги кошари, пояти, държави или временни постройки, обитавани сезонно, собственицитѣ на които живѣятъ на друго мѣсто.

либарски селища (Weiler-Weilersiedlungen) или пръснати селища и З. Събрани селища — села (Haufendörfer) и градове (Städte).

Разпространение на колибарскитѣ селища въ Сръдна Стара планина.

Известно е, че Сръдна Стара планина се простира между Ботевградския проходъ (Арабаконакъ) на западъ и прохода Желѣзни врата надъ Сливенъ на изтокъ. Въ цѣлото това пространство, на северъ отъ главното вододѣлно било, иматъ широко разпространение колибарскитѣ селища. Тѣхната северна граница не е точно опредѣлена, защото тѣ се срѣщатъ не само въ сѣщинскитѣ части (въ морфоложки смисълъ) на Балкана, но и въ така наречения Предбалканъ. Голѣмото физиогеографско разнообразие, изразено въ наличността на останки отъ нѣколко денудационни повърхнини, многобройни дълбоко врѣзани голѣми и малки долини, крайрѣчни тераси и петрографски обусловени заравнености, е единствената и най-важна предпоставка, за възникването и развитието на колибарскитѣ селища въ тази област.

Тѣхното разпространение на югъ не достига най-високитѣ вододѣлни дѣлове на Стара планина. Като изключимъ туристическия хижи, спасителнитѣ домове и метеорологичната наблюдателница „Фердинандовъ връхъ“, тѣзи мѣста сж лишени отъ постояненъ поселищенъ животъ, за какъвто въобще липсватъ необходимитѣ климатични условия.

На западъ колибарскитѣ селища въ Сръдна Стара планина започватъ отъ Ботевградско. Селищата въ самото Ботевградско поле (Ботевградъ, Врачешъ, Литаково, Краево, Радоининъ, Гурково, Новачене, Скравена), съ незначителни изключения, сж купни. Така тѣ образуватъ единъ малкъ граниченъ клинъ между колибарскитѣ селища въ Сръдна Стара планина и тѣзи въ Селищната област по Искърския проломъ. Селищата въ северната и източната частъ на Ботевградската околия сж вече типични колибарски. Въ областта на колибарскитѣ селища трѣбва да включимъ долината на р. Малкъ Искъръ, съ разположенитѣ по нейното долно течение села: Калугерово, Своде и Карашъ, отъ които последното спада въ община Романъ — Врачанска околия. Следъ това, границата върви на изтокъ, като включва типичното колибарско селище Батолци, числящо се къмъ сѣщата община, както и селата въ северната частъ на Тетевенска околия — Шумнене и Ябланица и южнитѣ Луковитски села Голѣма Брѣстница и Торосъ. По-нататкъ границата завива на югъ като изключва севернитѣ тетевенски села Галата, Български изворъ и Славщица. По този начинъ цѣлата Тетевенска околия, съ изключение на

още нѣколко купни села въ нейната вжтрешность, спада въ областъта на колибарскитѣ селища. Ловчанска околия представлява единъ преходъ. Въ нея преобладаватъ купнитѣ села но нѣколко (Угърчинъ, Вратца, Каленикъ), правятъ изключение. Още по на изтокъ, въ областъта на колибарскитѣ селища влизатъ по-голѣмата часть отъ селата на Троянска околия, съ изключение на най-севернитѣ: Борима, Дълбокъ долъ, Ломецъ, Доброданъ, Калейца, Врабево и Кнежа. По-нататъкъ границата на колибарскитѣ селища обгръща нѣколко села отъ южната часть на Севлиев. окол., именно: Кръвеникъ, Стокитѣ, Батошево, Драгиевци, Млѣчево, Столътъ и Гжбене, следъ което включва цѣлата Габровска и Дрѣновска околии и дветѣ южни търновски общини Вжглевци и Килифарево. Горно-Орѣховска околия излиза извънъ границата на колибарскитѣ селища, съ изключение на общинитѣ Кесарево и Горско Ново село. Още по на изтокъ, въ областъта на колибарскитѣ селища спада почти изцѣло и Еленска околия. Източнитѣ дѣлове на Еленска околия влизатъ, въ областъта на Тузлука, въ чиито южни части, колибарскиятъ характеръ на селата е много по-типиченъ. Въ областъта на колибарскитѣ селища, като тѣхенъ източенъ завършекъ, влизатъ нѣколко колибарски селища отъ югозападнитѣ части на Омортагска околия — селата: Букакъ, Длъжка поляна, Петрино и Малоградецъ.

Произходъ на колибарскитѣ селища въ Срѣдна Стара планина.

Гунчо Гунчевъ въ своята вече цитирана работа „Българскитѣ селища“ (стр. 266 и сл.) изтъква, че колибарскитѣ селища (колиби и махали) сж се образували по три различни начини: „1. Отъ население, което е търсило прибѣжище въ планинитѣ и, за да се опази, е предпочитало да живѣе усамотено. Първоначално се е заселвало едно семейство, една кжща, около която после се направятъ нови кжщи, отъ синове и внуци. Този процесъ се отразява въ името на колибитѣ (Миневци, Генчовци, Стойновци, Блъсковци и др.). Втората причина е нарастване на населението на известно планинско село, поради което то не може да извършва добре стопанската си дейность (да отглежда добитъка, да обработва нивитѣ и пр.), които съ нарастването на землището оставатъ далечъ и пр. Трета причина е разрушаване на старо селище презъ междуособици, войни или отъ разбойници (особено презъ Кърджалийската епоха, която е траяла 18 год. (1789—1807). Тогава жителитѣ се прѣскаатъ въ околността и заживѣватъ въ отдѣлни колиби“.

Ние сме съгласни съ горното, но смѣтаме, че произходътъ на колибарскитѣ селища трѣбва по начало да разгледаме дwoяко:

1. Колибарски селища образувани отъ хора дошли отъ друго мѣсто. Тѣзи колибарски селища сж резултатъ на миграционни или преселнически движения.

2. Колибарски селища образувани чрезъ прѣскане на сѣществувачи села въ тѣхното собствено землище. Тукъ имаме пакъ миграционни движения, но въ сѣвсемъ малъкъ размѣръ.

Ясно е, че и въ двата случаи образуването на колибарскитѣ селища има динамиченъ характеръ. Подбудитѣ, които предизвикватъ образуването на колибарскитѣ селища¹ се дължатъ на почти едни и сжици причини. За първия случай тѣ сж резултатъ на: а.) политически причини — нашествия, войни, бѣгство отъ завоевателъ, бѣгство отъ притѣснения, възстания, убийство за отмъщения и пр.; б.) стопански причини — търсене на по-удобни мѣста за поминъкъ (земедѣлие, животновѣдство и др.). За втория случай образуването на колибарски селища е резултатъ на: а.) политически причини — насилия отъ завоевателъ, кърджалийски нашествия, убийства за отмъщение; б.) стопански причини — недостатъкъ отъ годна за обработване земя, мѣсто за животновѣдни цели и пр., и в.) болести — чума и др.²).

Така скицирани причинитѣ за възникване на колибарскитѣ селища ще подкрепимъ съ съответнитѣ примѣри отъ областта на колибарскитѣ селища въ Сръдна Стара планина.

Колибарскитѣ селища въ околитѣ Габровска, Дръновска и Еленска по своя характеръ се отличаватъ отъ колибарскитѣ селища, които сж развити по на западъ. Всѣко едно таково селище е отдѣлно засебно населено мѣсто по-малко или по-голъмо. Другитѣ колибарски селища, които срѣщаме по на западъ, въ повечето случаи сж съставни части на отъ по-рано сѣществувачи села. Това е една разлика, която безспорно се дължи на причини, които се криятъ въ тѣхния различенъ произходъ.

Ние веднага можемъ да кажемъ, че всички колибарски селища, които сж отдѣлни засебни населени мѣста и не сж свързани съ нѣкакво село, принадлежатъ къмъ онази група колибарски селища, които сж възникнали отъ хора дошли отъ други мѣста. И наистина, населението на колибарскитѣ селища въ тѣзи три околии — Габровска, Дръновска и Еленска въ нашата литература минава за алохтонно, т. е. дошло отъ другаде. Най-много се навеждатъ доводи, че това население е избѣгало отъ Търново и неговата околностъ при идването на турцитѣ, каквито сж: разпространението на „сукая“, имената

¹) Въ случая ние не вземаме подъ внимание физиогеографския факторъ, който е както изтъкнахме важенъ основенъ елементъ при образуването на колибарскитѣ селища.

²) Нѣкои частни случаи за образуване на колибарски селища по други причини тукъ нѣма да бждатъ разглеждани.

на нѣкои колибарски селища — Долно Болерци, Горно Болерци (Еленско) и др. По-специално за Еленско има предания, че частъ отъ населението произхожда отъ Западна България, за което говорятъ прозвищата на колибитѣ Шопитѣ, топографски имена като „преслъпъ“ и др., чието значение за мѣстното население не е известно и т. н. Не е чудно запазването на бѣлитѣ дрехи и „перчема“ въ старата мѣшка еленска носия да е сжщо въ връзка съ избѣгало по тия мѣста полянско хърцойско население¹. Въ подкрепа на това се явяватъ и разказитѣ на стари хора, които казватъ, че първитѣ заселници въ Еленско сж пришелци полянци — чобани отъ Горно-Орѣховско, Търновско, Бѣленско, Русенско, Свищовско, Разградско и пр.

Въ интересната работа на В. Миковъ „Разселвания на българитѣ“, печатана въ в. Зора (бр. 6432 отъ 21. XI. 1940 г.) намираме много сведения за преселвания по политически причини въ Стара планина: „По време на турското нашествие населението отъ долното течение на р. Марица се изселва въ Плъвенско, а населението отъ Тракийската равнина — Ст.-Загорско и Пловдивско се изселва въ Габровско, Търновско, Севлиевско, Ловчанско и Врачанско. Следъ падането на Търновското и Видинското царство, много българи преминаватъ Дунава . . . а голѣма частъ отъ населението, което не е успѣло да се прехвърли оттаткъ Дунава или да избѣга къмъ Сърбия се прибира изъ планинскитѣ краища на Стара планина и основава нови селища. Следъ неуспѣхитѣ на Владиславъ III Варненчикъ презъ 1443 г. къмъ Сръдна гора, много българи отъ Пирдопско сж били принудени да се заселятъ въ Еленско.¹ При първото българско възстание въ Прилепско презъ 1574 г. голѣма частъ отъ населението въ този край се преселва въ Панагюрско и Тетевенско.“ Следъ Търновското възстание презъ 1595 год. сигурно много българи сж потърсили прибѣжище въ Стара планина, както това ще да е станало и по време на Чипровското възстание 1688 г. (следи отъ които има въ Дрѣновско и Еленско), както и по време на помохамеданчването въ Тетевенско и Луковитско.

Възникването на много колибарски селища отъ този родъ естествено ще остане скрито, но отъ известнитѣ случаи става ясно, че всички тѣзи бѣгащи заселници сж търсили уединение, търсили сж скрити недостъпни мѣста. И понеже сж ид-

¹ За етнографскитѣ особености на хърцойското население вж. Д-ръ Л. Милетичъ, Старото българско население въ Североизточна България. Бълг. библиотека № 1, София 1902, стр. 24, 28, 122.

² Срв. сжщо Йорд. П. Георгиевъ, Градъ Елена. Пер. сп., год. XVI (1904), т. 65 и М. Дичевъ, Градиво за историята на гр. Елена. Еленски сборникъ. София 1931, стр. 22 и 23.

вали отъ далечъ, тѣзи заселници не сж познавали мѣстната топонимия и затова имената на тѣхнитѣ колиби сж най-вече патронимни, носятъ името на основателя и окончаватъ на „ци“ или въ по-рѣдки случаи носятъ името на нѣкакъвъ морфоложки или другъ белегъ (срв. Списъкъ на населенитѣ мѣста, ор. с.).¹ Тѣзи колибарски селища сж се образували отдѣлно поединично на нови мѣста, безъ връзка едно съ друго. Въ процеса на развитието нѣкои отъ тѣхъ сж се уголѣмили и добили било селска физиономия, или пѣкъ сж се превърнали вследствие на по-благоприятни условия въ села. Не малко сж случаютъ, когато отъ тия преселници дошли отъ други мѣста по политически причини сж възниквали колибарски селища и въ землищата на вече сществуващи села.

Следващитѣ примѣри посочватъ възникването на колибарски селища отъ хора дошли отъ други мѣста по политически причини: Колибитѣ на с. Калугерово (Ботевградско) сж създадени по тѣзи мѣста отъ срѣдата на XVII в. насетне отъ приселници — бѣгълци дошли отъ разни села — Златковци неизвестно отъ къде, Кавгаджиитѣ отъ с. Крива бара (Орѣховско) къмъ 1700 г., Цальовци отъ Етрополе, Сметанци (Дачовци) сжщо отъ с. Крива бара въ началото на XVIII в., Димитровци отъ с. Ликъ (Вратчанско). Важното което е (то се отнася и за с. Своде), че всички които сж идвали сж образували самостоятелни колибарски селища изъ околнитѣ гористи мѣстности на мѣста удобни за стопански животъ². Колибитѣ на с. Своде (Ботевградско) сж създадени въ началото на XVIII вѣкъ отъ смѣли овчари и козари отъ с. Видраре (Тетевенско). Укривайки се отъ турската власть, за да не плащатъ бегликъ, сж избѣгали съ добитъка си въ тѣзи пусти мѣста, които имъ предлагали едновременно и удобни мѣста за скотовѣдство. Но тукъ сж дошли хора и отъ други мѣста (70% отъ населението на с. Своде съставляватъ родъ Малкочовци, по произходъ отъ с. Видраре; сжщо отъ с. Видраре произхождатъ и родоветѣ: Кърльовци и Репчовци; родъ Шопитѣ сж по произходъ отъ Софийско—основателтъ имъ избѣггалъ следъ извършено престѣпление³. За с. Видраре (Тетев.) има сжщо указание, че е възникнало сжщо така отъ бѣгълци — единъ родъ

¹ Всички колибарски селища, които сж създадени отъ прѣскаването на едно купно село въ собственото землище, независимо поради какви причини, носятъ имена въ повечето случаи свързани съ топонимията, която имъ е била безспорно известна отъ преди. Този именно фактъ трѣбва да се има сжщо предъ видъ при разглеждане произхода на колибарскитѣ селища.

² Споредъ Д. Д. Стойчевъ, Тетевенъ минало и днесъ, София 1924, стр. 16, жителитѣ на с. Рибарица (старото Калугерово) — Тетевенско, избѣгали отъ гурцитѣ и се заселили по тѣзи мѣста.

³ И дветѣ тѣзи села Калугерово и Своде сж били първоначално напълно прѣснати селища. Впоследствие по нареждане на турцитѣ е трѣбвало да създадатъ купни центрове, отъ които следъ Освобождението сж били роени и нови колибарски селища вече по стопански причини.

дошелъ отъ с. Черни връхъ (?) на сръбската граница (родъ сърболяцитѣ), единъ родъ дошелъ отъ с. Стръгелъ — Пирдопско (родъ Пеловци) и единъ родъ Ненъовци дошелъ неизвестно отъ кѣде. Етрополската махада Равна е основана отъ дѣдо Христо Шопа избѣгаль отъ Софийскитѣ села и отъ дѣдо Йота Шопа по произходъ отъ с. Радотинъ (Ботевгр.). Нѣколко колиби на с. Черни Витъ¹ — Тетевенско сж създадени сжщо по политически причини: мах. Бръшленица — отъ единъ заселникъ отъ с. Гложене и отъ единъ заселникъ отъ с. Калугерово (вѣроятно тетевенското изчезнало село Калугерово—Рибарица), кол. Остриля — отъ едно семейство отъ с. Брусенъ (Тетев.), две семейства отъ Тетевенъ и едно семейство отъ с. Ябланица (Тетев.), кол. Дъското отъ единъ заселникъ отъ с. Осиковица (Ботевгр.), две семейства отъ с. Брусенъ (Тетев.) избѣгали отъ кърджалиитѣ. Мах. Рибарица (с. Рибарица — Тетев.) е възникнала отъ единъ заселникъ отъ с. Бѣли Осъмъ (Троянско), единъ заселникъ отъ Трапето (Троянско) и отъ 1 семейство отъ Клисуре (Карловско). Колиби Байовица (община Полатенъ — Тетев.) е създадена отъ единъ преселникъ отъ Софийско и единъ преселникъ отъ с. Брусенъ (Тетев.), за да се скриятъ отъ безчинствата на турцитѣ. Махала Иванджицитѣ (с. Зла рѣка — Троянско) е създадена отъ единъ преселникъ отъ с. Врабево (Троянско) преди Освобождението. Отъ сжщото село мах. Жюлювци е създадена отъ преселникъ дошелъ преди 90 год. отъ мах. Велчевска (Троянско), мах. Лжгътъ е основана отъ бѣглець дошелъ отъ къмъ Пиротско, неизвестно кога, а мах. Пастованитѣ — отъ бѣглець отъ с. Сухиндолъ. Мах. Миховска и мах. Спасовска възникнали отъ преселници отъ с. Дебнево (Троянско) презъ кърджалийско време; мах. Цоньовска е създадена отъ преселникъ отъ мах. Велчевска (Троянско) преди 100-на години, а мах. Ралчовска пкъ е създадена въ кърджалийско време отъ преселникъ отъ Троянъ. Махала Дрѣнска (общ. Троянъ) е заселена отъ единъ родъ дошелъ въ кърджалийско време отъ гр. Дрѣново, а мах. Райковска е създадена въ кърджалийско време отъ преселникъ отъ с. Гумощникъ (Троянско). Въ землището на днешното с. Черни Осъмъ (Троянско) е имало овчарски колиби на троянски скотовѣдци. На това мѣсто днесъ е мах. Колибито по чието име и селото е известно съ името Колибито. Презъ кърджалийско време се създаватъ тукъ покрай другитѣ махали и махали на бѣгълци отъ Троянъ и други села. Отъ троянски преселници сж създадени махалитѣ: Иваншница, Кбшутината и Миленча. Село Кръвеникъ (Севлиевско) се създава къмъ срѣдата на XVIII в. отъ преселници българи (около 10-на кжши) отъ с. Градница (Севл.), за да бждатъ по-далечъ отъ заселенитѣ въ селото турци. Българитѣ се заселили по рѣтлинитѣ и така били обра-

¹) Землището на с. Черни Витъ е старо Тетевенско землище.

зувани колибитѣ, които носили името Граднишки колиби, подвластни на граднишкитѣ турци, които имъ позволили по-късно да си избиратъ кметъ и пр. Но освенъ тѣзи колиби били създадени и други, именно: Табашко основано отъ двама души табаци избѣгали къмъ края на XVIII в. следъ убийство отъ с. Голѣмо село — Казанлъшко, Трoенцитѣ — отъ бѣглець отъ Троянъ, Шопитѣ — отъ преселникъ дошелъ отъ „шоплука“. Село Стокитѣ (Севлиевско) се създава отъ преселници отъ с. Батошево (Севл.)¹, гонени отъ турци и кърджалии, които образуватъ колибитѣ: Селището, Тумбалово, Дрѣнътъ, Попска, Джелаловци, Пулевци, а колибитѣ Купенъ и Угорѣлецъ сж създадени отъ преселници отъ Габровско.

За Габровско Г. Гунчевъ² дава сведения (въ истинността имъ, при нѣкои разпитвания, имахъ възможността и самъ да се увѣря), отъ които се вижда, че отъ Търновско произхождатъ основателитѣ на северозточнитѣ габровски колиби: Боженци, Трапесковци и Цвѣтковци; отъ Южна България сж основателитѣ на южнитѣ габровски колиби: Гаревци, Миневци, Славовци, Ганчовци, Жълтешъ (дошли отъ с. Мъглижъ—Казанл.) и на Шипчанитѣ, Шипчени, Йовчовци, Балани, Костадинитѣ (всички отъ с. Шипка—Казанл.), а отъ Севлиевско пъкъ, произхождатъ основателитѣ на северозпаднитѣ габровски колиби: Враниловци, Стоевци, Райновци, Михаловци, Тодорчетата, Петровци и др.

Колиби Глутницитѣ [общ. Бѣлица (Бѣличене)—Дрѣновско], е основана отъ приселникъ отъ с. Гжбене (Севл.), гоненъ отъ турцитѣ. За основателитѣ на всички колиби въ общината Бѣличене (Дрѣнов.) има предание, че сж избѣгали отъ равнината и като скотовѣдци се поселили въ тѣзи непристѣпни мѣста. Основателката на с. Ганчовець (Дрѣн.) дошла отъ Дрѣново и построила овчарска колиба, но тукъ дошли хора и отъ Западна България — „сърбитѣ“. Колиби Голѣмо Българени (Дрѣновска община), сж основани отъ бѣгълци отъ с. Българени (Свищовско), частъ отъ които основали колиби Малко Българени. Основателтъ на колибитѣ Радевци (Дрѣновско), избѣгалъ отъ полето. Основателтъ на колиби Горни Гуглевци (Общ. Плачковци—Дрѣн.), е дошелъ отъ Варненско, а на колиби Долни Гуглевци — отъ Видинско. Старата носия на Долни Гуглевци се отличавала отъ тази на околнитѣ — мъжетѣ носили бѣли абяни гащи. При спорове, жителитѣ на Д. Г. наричатъ тѣзи отъ Г. Г. — гагаузи, а тия отъ Г. Г. наричатъ тѣзи отъ Д. Г. — „сърби“. Основателитѣ на колибитѣ Горни и Долни Маренци (Общ. Плачковци—Дрѣн.), сж дошли отъ с. Марянъ (Еленско), а първиятъ заселникъ на колибитѣ Раданчето (Общ. Царева ливада—Дрѣн.), е дошелъ отъ Дунав-

¹ Село Батошево е било презъ турско време чисто българско село.

² Г. Гунчевъ, Габрово и Габровско, *ibid*, стр. 102 и сл.

ска България въ турско време. Основателътъ на мах. Велковци (Общ. Илаковъ рѣтъ—Еленско), най-старата махала е основана отъ Кършо, бѣглець отъ Търново следъ идването на турцитѣ¹. Останалитѣ махали на общината сж основани отъ скотовѣдци, дошли отъ полето. Основателътъ на с. Сръдни колиби (Еленско) е дошелъ отъ с. Кацелово (Бѣленско). Основателътъ на мах. Берковци (Еленско) е дошелъ отъ Лѣсковецъ, неизвестно кога. Колиби Идиювци и мах. Бадевци (Еленско), сж основани всрѣдъ горитѣ отъ овчари, дошли неизвестно кога и отъ кжде.

Примѣри за възникване на колибарски селища отъ хора дошли отъ други мѣста по стопански причини. Колибитѣ на с. Куруново (Ботевгр.) първоначално сж били кошари на околнитѣ села, а по-късно край тѣхъ били построени и кжци за живѣне². Колибитѣ на с. Правешка Лакавица (Ботевград.) дълго време сж били кошари на жителитѣ на с. Правецъ (Ботевгр.), около които кошари поради липса на земя и поради увеличаване на населението се създаватъ трайни селища; заселването около тѣзи кошари се засилило следъ Освобождението³. Колибитѣ на с. Осиковска Лакавица (Ботевгр.) сж създадени презъ турско време отъ хора дошли отъ с. Видраре (Тетев.) и с. Лъджене (Ботевгр.), които сж се заселвали като сж трѣбили непроходимитѣ гори. Такъвъ е случая съ Етрополскитѣ махали: основателитѣ на мах. Рибарица дошли въ турско време отъ с. Правецъ (Ботевгр.) да работятъ на изполища чуждѣ имотъ; мах. Лжга е основана отъ хора дошли отъ с. Осиковица (Ботевгр.) да работятъ на турскитѣ чифлици (2-3) на изполища. Махала Зеленика (с. Черни Витѣ—Тетев.) е създадена въ турско време отъ единъ заселникъ дошелъ отъ мах. Хановетѣ (с. Ч. Витѣ) и отъ единъ заселникъ дошелъ отъ с. Гложене (Тетев.). Колиби Крушовъ долъ (община Полатенъ — Тетевенско) сж създадени по стопански причини отъ едно семейство дошло отъ с. Боженица (Ботевгр.), отъ едно семейство дошло отъ с. Видраре (Тетев.) и отъ едно семейство дошло отъ с. Добревци (Тетев.). Колиби Каменъ долъ (сжщата община) сж създадени отъ едно семейство дошло отъ с. Брусенъ (Тетев.) Сжщо отъ преселникъ отъ с. Брусенъ сж създадени и колиби Недковци (община Полатенъ — Тетевенско) преди 150 години. Махала Велчевска (Троянска община) е възникнала отъ преселникъ дошелъ отъ с. Видима (Троянско), който построилъ на това мѣсто воденица презъ втората половина на XVIII вѣкъ. Въ тази група колибарски селища трѣбва да поставимъ и образуванитѣ колиби въ Троянско отъ пре-

¹ Вж. Ст. Островърховъ, Произходъ на селищата съставляващи Илаковрѣтска община. Елена, 1931.

² П. П. Ценовъ, Орхане и Орханийско. Исторически и географски изучавания. София, 1926, стр. 111.

³ Пакъ тамъ, стр. 131.

селници отъ Македония, именно: мах. Тобовци (с. Зла-рѣка) възникнала отъ преселникъ отъ Македония преди 150 год., мах. Бегликчиитѣ (с. Острець) възникналъ преди 150 год. отъ преселникъ отъ Македония, мах. Койновъ трапъ (с. Орѣшакъ) е основана отъ родъ Папазовци отъ Разлога, дошли къмъ края на XVIII вѣкъ, мах. Катранджийска (с. Патрешко) възникнала отъ единъ родъ дошелъ отъ Македония сжщо къмъ края на XVIII вѣкъ. Нѣкои колиби на с. Бѣли Осъмъ сж основани сжщо отъ преселници отъ Западна Македония¹. Основателтъ на с. Крушово (Севл.) билъ овчаръ на богати турци въ Дрѣново и около неговата овчарска колиба е възникнало селото. Основателитѣ на с. Шумата (Севл.) дошли отъ Ст.-Загорско, повикани отъ богати турци презъ робството като ратаи и наградени съ земи да се заселятъ.

Примѣри за възникване на колибарски селища по политически причини въ собственото землище или въ съседни мѣста. Прѣскането на село Рашково (Ботевгр.) е станало поради кърджалийски нашествия. Жителитѣ му се прѣснали и въ скрити мѣста си направили колиби. Следъ минаване на опасността почнали да слизатъ и да се заселватъ въ новоизброенитѣ мѣста². Следъ Освобождението прѣскането се извършва по стопански причини. Нѣкои колиби на с. Куруново (Ботевгр.) сж възникнали отъ заселници гонени отъ турската власть³. Махала Стратъовъ крѣшъ (с. Черни Витъ—Тетев.) е основана отъ единъ заселникъ избѣгълъ въ турско време отъ мах. Хановетѣ (самото село Черни Витъ), за да се скрие отъ турцитѣ, гдето намѣрилъ обширни пасища. Колиби Делиевци (с. Черни Витъ—Тетев.) сж основани отъ единъ бѣглець отъ Тетевенъ, за да се скрие отъ турцитѣ. Колиби Златевци (с. Черни Витъ), сж отновани отъ единъ бѣглець отъ колиби Делиевци (с. Черни Витъ), за да скрие тукъ добитъка си. Махалитѣ на прѣснатото село Бѣлишъ (Троянско) сж възникнали както следва: следъ прѣскане по политически причини отъ старото събрано село произхождатъ махалитѣ: Вълковска и Марковска; отъ бѣгълци отъ Троянъ сж основани махалитѣ: Ангелска, Бойковъ рѣтъ, Дрѣновска, Минковска, Троянска и Самарджийска; отъ Патрешко произхождатъ махалитѣ: Кутровска и Радъовска; новосъздадени чрезъ изселване отъ другитѣ махали въ турско време сж махалитѣ: Ковашка, Пананска и Перъовска, а следъ Освобождението — Райковска и Нова махала. Нѣкои махали на с. Велчево⁴ (Троянско) сж създадени по политически при-

¹ Вж. Д. Ярановъ, Преселническо движение на българи отъ Македония и Албания къмъ източнитѣ български земи презъ XV до XIX вѣкъ. Сп. Македонски прегледъ, год. VII, кн. 2 и 3, стр. 72. Вж. въ тази статия и за причинитѣ на тѣзи движения.

² П. П. Ценовъ, пакъ тамъ, стр. 92.

³ Пакъ тамъ, стр. 111.

⁴ По-рано е принадлежало къмъ Дебневско землище, известно като Дебневски колиби.

чини: махала Черневото, основана отъ два рода, дошли отъ с. Дебнево (Троянско), въ кърджалийско време; отъ с. Дебнево произхождатъ и основателитѣ на махалитѣ: Коевци, Драшкова поляна, Шеврева стока, избѣгали въ кърджалийско време; по сжщото време сж основани и следнитѣ махали: Маринито отъ заселникъ отъ мах. Прѣчникъ (Троянско), Бранево, отъ заселникъ отъ селата Орѣшакъ и Гумушникъ (Троянско), Белинцово, отъ с. Орѣшакъ (Троянско), Лжката, отъ с. Калейца (Троянско), а мах. Кованджитѣ отъ с. Млѣчево (Севл.) и отъ с. Лафчиево (Ловч.)¹. Дебневскитѣ турци заселили по тѣзи диви мѣста, за да могатъ да ги използватъ стопански, доста хора отъ селата Ново село, Зла рѣка, Видима и пр., които сж слизали къмъ Дунавската равнина, да търсятъ прехрана. Отъ с. Ново село (Троянско), следъ изгарянето му отъ кърджалиитѣ, нѣкои отъ жителитѣ избѣгали и основали нови махали, часть отъ които сега сж включени въ съседнитѣ села. Такива сж махала Черни връхъ въ сжщата община, махала Футевци отъ с. Зла рѣка (на границата съ с. Черни Осъмъ), махала Стърна рѣка отъ с. Видима и др. Село Старо село (Троянско) се намира на мѣстото на старото село Голѣма Желѣзна (Троянско). Следъ разтурянето на селото преди 150 год. отъ турцитѣ, които живѣели въ с. Борима, населението се прѣснало; нѣкои минали Балкана, а други отишли по околнитѣ села. Когато започнали да се връщатъ, намѣрили жилищата си опожарени и голѣма часть отъ имотитѣ имъ заграбени отъ турцитѣ. Следъ това тѣ се заселили по останалитѣ си имоти и образували днешнитѣ колибарски селища². Затова, днесъ за образуването на махалитѣ се казва напр., че мах. Ралчовска е заселена отъ единъ родъ, дошелъ преди 80 год. отъ Копривщица, мах. Терзийска, заселена отъ единъ родъ, дошелъ преди 100 год. отъ с. Микре (Ловч.). Нѣкои махали на с. Батошево (Севл.) се създаватъ отъ бѣгълци отъ Габровско презъ кърджалийско време. Освенъ тѣзи махали, въ кърджалийско време³, по околнитѣ гористи мѣста, се създаватъ и следнитѣ махали: Митовци, Чукитѣ, Еневъ рѣтъ, Празованецъ (сега мах. на с. Шумата), Груевци (сега махала на с. Кастелъ), Могили и др. Основателитѣ на тѣзи махали, обаче, запазили своитѣ имоти въ селото (старитѣ си дворове), които днесъ сж известни като „юртове“.

Съ увеличаване на населението разположенитѣ въ при-тѣсненитѣ планински мѣста селища не могатъ да задоволятъ

¹ Последнитѣ две махали сега се числятъ къмъ с. Скандалото.

² До 1872 год., на мѣстото на днешния центъръ на с. Старо село, е имало само три овчарски колиби на жители отъ с. Голѣма Желѣзна.

³ Н. Ганевъ пише, че с. Батошево, въ края на XVIII вѣкъ, е било атакувано и разграбено отъ кърджалии, а жителитѣ му били дълго време разпрѣснати изъ съседнитѣ гори и пещери. („Страници изъ историята на гр. Севлиево“, В. Търново, 1925, стр. 102).

стопанскитѣ изисквания на своитѣ жители и тѣ започватъ да си строятъ на своитѣ имоти въ селското землище стопански сгради, а съ течение на времето и да напускатъ самото село (прѣскане на купното село) и да се заселватъ за постоянно по тѣзи имоти — миграция отъ най-малкъ размѣръ. Такива случаи въ Сръдна Стара планина има много и бихме казали, че тѣ сж въ своя по-голѣмъ брой по-ново явление, що се се касае, главно, до окончателното скжсване съ старото купно село¹. По-долу посочваме такива примѣри за възникване на колибарски селища по стопански причини въ собственото землище. Поради недостатъчно земя около село Липница (Ботевгр.) жителитѣ му започнали да се заселватъ по имотитѣ си изъ селското землище и така възникнали днешнитѣ колиби². По сжщитѣ причини сж възникнали колибитѣ и на селата Боженица и Осиковица (Ботевгр.); поради недостатъчно земя около купното село, жителитѣ имъ започнали да живѣятъ за постоянно и по кошаритѣ³. Трѣбва да се отбележи, че особено много колибарски селища въ Ботевградска околия се създаватъ следъ Освобождението по стопански причини⁴. Колибитѣ на с. Манаселска рѣка (Тетев.) въ турско време сж били кошари на с. Видраре (Тетев.). Въ турско време с. Видраре (Тетев.) е имало въ своето землище кошари, гдето презъ зимата само нѣкои отъ членовѣтѣ на семейството сж се грижели за добитѣка, а презъ лѣтото и останалитѣ членове сж отивали по тѣзи мѣста. На празници и сватби сж слизали въ селото. Следъ Освобождението всички се заселватъ окончателно по кошаритѣ и създаватъ колибарскитѣ селища около с. Видраре като най-отдалечената махала Марково равнище е на 10 клм. Днесъ всички колибари сж скжсали съ селото като е запазено само едно селище. Колибитѣ на с. Ябланица, (Тетев.) тж били кошари на жителитѣ на близкитѣ села, най-вече на жителитѣ на с. Гложене (Тетев.). Възникването на колибитѣ на с. Голѣмъ Изворъ (Тетев.) се дължи сжщо на стопански причини. Първоначално жителитѣ сж живѣли въ мѣстността Тулешовецъ — днешната махала Старо село, но поради недостатъчно земя, почнали да се изселватъ и така били създадени днешнитѣ села Малкъ Изворъ, Голѣмъ Изворъ⁵ и 10-тѣхъ махали на последното село. Колибитѣ на с. Лопянь (Тетев.) първоначално сж били само кошари, гдето добитѣкътъ е оставалъ презъ зимата отъ Гергговденъ до Ди-

¹ Вж. сжщото у Д-ръ Люб. Диневъ, Селищната област по Искърския проломъ, ор. с.

² Срв. П. П. Ценовъ, цит. съч., бр. 108.

³ Пакъ тамъ, стр. 114 и 151.

⁴ Вж. я П. П. Ценовъ, цит. съч., стр. 134.

⁵ Помни се, че на мѣстото на сегашното село Голѣмъ Изворъ (порано махала отъ селото) е имало само храсталаци и мѣстността се нарича и до днесъ Храстето. Заселването се е извършвало чрезъ трѣбене.

митровдень. Но отъ преди 40 — 50 години жителитѣ му започватъ да се изселватъ отъ селото и да си построяватъ кѣщи по кошаритѣ, което се дължи първо, че множеството ниви около селото (трѣбежитѣ) сѣ били извлечени и унищожени отъ водитѣ и второ, че новосъздаденитѣ ниви се нуждаятъ отъ непрекъснато торене. До Освобождението всѣки жителъ на с. Брусенъ (Тетев.) е ималъ кѣща долу въ селото и кошара въ землището. Следъ Освобождението много отъ жителитѣ продаватъ селищата си въ селото и заживяватъ за постоянно по кошаритѣ, около които се създаватъ днешнитѣ колиби. До Балканската война (1913 г.) въ землището на с. Голѣма Желѣзна (Троянско) е имало само кошари и кѣшли около които по стопански причини се създаватъ днешнитѣ колиби. Нѣколко махали на с. Патрешко (Троянско) сѣ възникнали отъ изселници дошли по стопански причини преди Освобождението отъ другитѣ махали на селото, именно: Скандалска и Ивановъ рѣтъ отъ Крушовъ рѣтъ, а Крѣкляшка отъ Катранджийска; махала Нановска е възникнала отъ съседнитѣ махали Баба Стана и Ильовското на с. Орѣшакъ (Троянско). Овчарскитѣ колиби на троянци сѣ били въ мѣстността на днешната махала Колибито (с. Черни Осъмъ). Презъ кърджалийско и чумаво време въ тази непристъпна мѣстностъ се заселватъ преселници отъ околнитѣ села и отъ Троянъ и създаватъ нѣколко колибарски селища, които впоследствие се обединяватъ въ село — Черни Осъмъ (по-рано Колибито). Основателтъ на колиби Тѣпанари¹ (Община Гостилица — Дрѣновско) билъ дрѣновець, който си построилъ овчарска колиба на дрѣновско землище, около която възникнало селището. Сѣщо и колиби Длѣгня (Община гара Соколово — Дрѣновско) е основана отъ двама дрѣновци — овчари, на дрѣновско землище, около кошаритѣ имъ. Колиби Джуровци (община Трѣвна — Дрѣновско) възникнало на дрѣновско землище около овчарската колиба на дѣдо Джуро. Основателтъ на с. Зоя (Дрѣновско) дошелъ отъ Дрѣново, построилъ си овчарска колиба, около която нарастнало днешното село.

Други колибарски селища сѣ възникнали пакъ по стопански причини, но вече около нѣкой пѣтъ. Махала Хановѣтъ (с. Осиковска Лакавица — Ботевгр.) е възникнала около шосето². Така е възникналь и центъра на с. Ябланица (Тетев.) покрай Митхадпашовия пѣтъ. Центърътъ на с. Джурово (Тетев.) — Видрарски ханове (Мишковски ханове) е създаденъ следъ прокарването на Митхадпашовия пѣтъ — Ябланица — Ботевградъ (Плѣвенъ — София) на кръстосването му съ пѣтя Видраре — Етрополе³. Махала Полатенъ (сѣща община — Те-

¹ Сега село.

² Срв. П. П. Ценовъ, цит. съч., стр. 148.

³ На това мѣсто Митхадъ паша е искаль да създаде „касабата“, но Платъ Чорбаджи отъ с. Видраре се противопоставилъ и тогава градътъ (Ка-

тевенско) се създава на 1895 год. отъ заселници слѣзли отъ колиби Зла-честъ (сжща община), заради пжтя. Колиби Вонѣща вода (община Вжглевци — Търновско) възникнали около хана (Търновъ ханъ) на Цани Бѣлчевъ преди 100-на години. Колиби Царева Ливада (сжща община — Дрѣновско) възникнали преди 90 години около хана на дѣдо Илия Стойчевъ, който дошелъ отъ гр. Дрѣново и построилъ тукъ ханъ на шосето Дрѣново—Трѣвна, гдето се заселили и други крѣчмари и ковачи. По-късно селището става гара и село. Колиби, сега село, Станчовъ ханъ (сжща община — Дрѣновско) сж основани отъ Станчо Минчевъ отъ колиби Свирцитъ, който построилъ на това мѣсто ханъ преди около 100 на години на конския пжтъ за Южна България. Това селище следъ прокарване на презбалканската ж. п. линия запада. Колиби Бъзовецъ възникватъ окодо построения желѣзопжтенъ кантонъ на презбалканската ж. п. линия.

Примѣри за колибарски селища при които колибитъ сж временни жилища за стопанска дейность. Такива срѣщаме главно въ преходнитъ мѣста между областъта на колибарскитъ селища на югъ въ Стара планина и на купнитъ селища на северъ въ Дунавската равнина. Въ село Угърчинъ (Ловчанско) всѣко домакинство освенъ кжщата въ село има и колиби по имотитъ (всичко около 1300). Лѣтно време селото почти заглъхва. Тамъ е съсрѣдоточена цѣлата стопанска дейность. Празникъ жителитъ слизатъ въ селото. Презъ зимата почти всички се прибиратъ въ селото, като само нѣкои оставатъ по колибитъ. Сжщото може да се каже и за с. Славщица (Тетев.)¹ Въземлището на с. Вратца (Ловч.), има само колиби, гдето се отглежда добитъка, а празникъ жителитъ прекарватъ въ селото. Село Ябланица (Тетев.) има селски центъръ, но има и колиби. Има, обаче, и временни колиби, гдето се отглежда добитъка и зиме и лѣте, а презъ лѣтото тамъ прекарва и цѣлото семейство. Подобно нѣщо имаме и при с. Боженица (Ботевгр.), така че купното село презъ лѣтото почти замира².

Примѣри за възникване на колибарски селища поради болестъ. Нѣкои колиби на с. Велчево (Троянско) сж създадени отъ преселници дошли отъ други села избѣгали отъ чума (1837): махала Йорговци — отъ с. Гумущникъ (Троянско) мах. Липова могила — отъ с. Видима (Троянско), мах. Врачешитъ — отъ с. Вратца (Ловч.), мах. Скандалото — отъ с. Калейца (Троянско), но дошли и отъ други села — Млѣчево (Севл.), Старо село и Орѣшакъ (Троянско) и др. Махала Баба Стана (с. Орѣшакъ — Троянско) е основана отъ една засел-

сабата — Орхане (сега Ботевградъ) е билъ създаденъ на мѣстото на с. Самунджиево.

¹ Вж. и В. Миковъ, По долината на р. Витъ. Сп. Естествознание и география, год. X (1925), кн. 1, стр. 25.

² Вж. П. П. Ценовъ, Цит. съч., стр. 114.

ница дошла въ чумаво време (1837). Презъ чумаво време (1837) сж основали махалитѣ Осойната (отъ с. Калейца—Троянско) и Бъзовото (отъ с. Врабево — Троянско) на с. Черни Осъмъ.

Общи линии въ развитието на колибарскитѣ селища въ Срѣдна Стара планина

Развитието на колибарскитѣ селища днесъ е въ връзка преди всичко, съ увеличаване броя на жителитѣ и съ стопанския факторъ, който го обуславя. Самостоятелнитѣ колиби въ Габровско, Дрѣновско и Еленско, поради своя характеръ постепенно, било по-бързо или по-бавно, нарастватъ при което добиватъ физиономия на селца и села. Това се схваща много добре отъ жителитѣ имъ и тѣ вече не говорятъ за колиби или махали, а за села, макаръ че тѣзи села административно се водятъ като махали или колиби. Така напримѣръ въ Габровско отъ 196 колиби и 6 села по Списъка на населенитѣ мѣста, само 162 се наричатъ за села. Като резултатъ на увеличаване на населението изобщо всички колибарски селища, може да сѣ каже, нарастватъ и се уголѣмяватъ. Най-добъръ примѣръ ва това отношение представятъ почти всички градове въ Срѣдн-Стара планина. Елена, Габрово, Троянъ, Тетевенъ и др. Първоначално тѣ сж били малки колибарски селища, които благодарение на редица причини и поради своето срѣдищно положение сж могли да се развиятъ по-бързо и да се превърнатъ въ градски центрове. Сжщото може да се каже и за доста села, които първоначално сж били колиби. Напр. основателитѣ на с. Липница (Ботевгр.) дошли да се скриятъ отъ кърджалиитѣ; основателтъ на с. Терзийско (Троянско) е бѣглець отъ Софийско по занаятъ шивачъ (терзия); основателитѣ на с. Драгийци (Еленско) били овчари, които първоначално докарвали стадата си, а впоследствие останали и се заселили за постоянно; първиятъ заселникъ на с. Миндя (Еленско) дошелъ на това мѣсто като овчаръ и се заселилъ съ петтѣ си сина и др.¹

Друга характерна черта при развитието на колибарскитѣ селища е тази, че често по-голѣми махали съставени отъ колиби числящи се къмъ нѣкое село сж се обособявали съ течение на времето въ отдѣлни села. Напр. с. Осиковска Лакавица (Ботевгр.) се е отдѣлило на 1882 г. като самостоятелно село отъ с. Осиковица (Ботевгр.). Сжщо с. Правешка Лакавица (Ботевгр.) се е отдѣлило отъ с. Правецъ на 1910 г., с. Кирилово (Вратчанско) се е отдѣлило на 1934 год. отъ с. Батулци (Вратч.), на което мѣсто по-рано е имало чифликъ и

¹ Доста примѣри могатъ да се намѣрятъ и въ случантѣ дадени погоре.

колиби, които сж били първоначално кошари. Махалитъ Мана селска рѣка, Джурово и Равнище отъ с. Видраре (Тетев.) сж вече отдѣлни села. Село Старо село (Троянско) съ своитѣ 5 махали се е отдѣлило въ самостоятелно село на 1887 г. отъ с. Голѣма Желѣзна. Отъ с. Ново село (Троянско) сж се отдѣлили въ самостоятелни села махалитѣ Острець на 1882 г., Видима на 1898 г. и Зла рѣка на 1923 г. Отъ гр. Тетевенъ сж се отдѣлили въ самостоятелни села махалитѣ Черни Витъ на 1914 г. и Рибарица на 1924 г. Батошевскитѣ колиби се отдѣлятъ на 1887 г. отъ с. Батошево (Севл.) като с. Стокитѣ¹

Колибарски селища продължаватъ да се създаватъ и до днесъ. Тѣ сж резултатъ на процеса на развитието. Такива примѣри има доста много, но ние се ограничаваме да отбележимъ само новообразуванитѣ колиби на с. Рибарица (Тетев.), както и многобройнитѣ тетевенски махали образувани следъ първата Свѣтвна война: Конски долъ, Момски рѣтъ, Староселски трапъ, Свидова, Скрибжтна, Года, Павети долъ, Орѣховица, Козница, Скока, Равнище и др.

* * *

Отъ многобройнитѣ посочени по-горе примѣри трѣбва да се извади заключението, че произходътъ и времето на образуването на голѣмата частъ отъ колибарскитѣ селища въ Сръдна Стара планина е напълно установимо, на друга частъ произходътъ и времето на образуването имъ или не е известно или пъкъ сж останали само смѣтни спомени за това. И най-старитѣ колибарски селища въ областъта, обаче, не сж по-стари отъ XV вѣкъ (турското завоевание), повечето отъ които сж се вече уголѣмили и сж се обърнали отдавна въ села. Следи отъ по-стари колибарски селища — сръдновѣковни и славянски тукъ не сж запазени. Тѣ сж се отдавна преобразували и преминали въ по-горенъ селищенъ видъ като резултатъ на естествени причини.

¹ Името произхожда отъ това, че тукъ се стича р. Негойчица въ р. Росица.

DIE WEILERSIEDLUNGEN IN DER ZENTRALEN TEILEN
DER STARA PLANINA

EIN BEITRAG ZUR UNTERSUCHUNG DER ZERSTREUTEN SIEDLUNGEN
IN BULGARIEN

von

Dr Ljubomir Dinev

(Zusammenfassung)

Die in siedlungsgeographischer Hinsicht erforschte Gebiet liegt in der zentralen Teilen der Stara-Planina nördlich von der Wasserscheide des Gebirges. Zuerst bespricht der Verfasser zwei Begriffe in der bulgarischen Siedlungsgeographie — machala und kolibi. Dann folgt eine Begrenzung des Weilersiedlungsgebietes. Die Herkunft der Weilersiedlungen umfasst das grösste Kapitel des Aufsatzes, wo der Verfasser hat sehr viele Beispiele meistens aus eigenen Untersuchungen gegeben. Die Arbeit endet mit Kurzer Betrachtung der Entwicklung der Weilersiedlungen im untersuchten Gebiet.